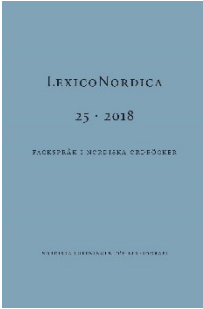

LexicoNordica

Titel:	Fagspråk og koding i tre norskordbøker fra Kunnskapsforlaget	
Forfatter:	Øystein Eek	
Kilde:	LexicoNordica 25, 2018, s. 37-54	
URL:	https://tidsskrift.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© 2018 LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Fagspråk og koding i tre norskordbøker fra Kunnskapsforlaget

Øystein Eek

Systematic labelling of field-specific headwords, definitions and examples in general dictionaries is useful for editorial purposes, but probably also useful for most users of dictionaries. The article discusses the labelling technique in three Norwegian monolingual dictionaries, and argues in favour of a wider use of labelling in metadata and also in the lexicographical texts themselves. The systematization of articles in encyclopedias is a possible source. The article also suggests a Nordic or Scandinavian joint effort in order to achieve best practice and exchange of updates.

1. Innledning

I denne artikkelen vil jeg drøfte i hvilken utstrekning bruk av fag- og emnemarkører er gjennomført i tre norske allmennordbøker, hvilke alternative løsninger som er brukt, og hvilke redaksjonelle tiltak som er aktuelle for å øke informasjonsmengden i ordbokartiklene på dette området. Den bredeste drøftingen gjelder *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB), som har det største materialet og den mest ambisiøse målsettingen. I tillegg blir *Tanums store rettskrivningsordbok* (Tanums) og *Kunnskapsforlagets store norske ordbok* (KFNO) behandlet.

2. Bakgrunn

Det er lang tradisjon for at allmennordbøker og -ordlister inneholder fagtermer. Utvalget er nødvendigvis mer begrenset enn i

fagordbøkene, som typisk brukes i eget fag, i utdannings- og yrkessammenheng. Definisjonene i allmennordbøkene er gjerne mer kortfattede enn i fagordbøkene, og det er ikke alltid uttrykt eksplisitt om oppslagsordet er en fagterm eller tilhører allmennspråket. Grensene er da også uklare i et samfunn der stadig flere har høyere utdanning, og hvor det profesjonelle liv og privatlivet går over i hverandre.

Allmennordbøkene har oftest vært utarbeidet av allmennleksikografer, som hovedsakelig har benyttet skriftlige kilder, bl.a. fagordbøker og leksika, både for å fange opp aktuelle fagtermer og for å kvalitetssikre definisjonene. I forordet til *Norsk rettskrivningsordbok* (1940), 1. utgave av *Tanums*, brukes mye plass på å redegjøre for ordbokredaktørenes skriftlige kilder, og ikke minst legges det vekt på at ordboken bringer mye ordmateriale fra det praktiske liv. Dette var et nybrottsarbeid.

Iblant har redaktørene/forfatterne benyttet fagkonsulenter for ytterligere kvalitetssikring av lemmautvalg og artikkelinnhold. Det finnes spor av spesialistenes medvirkning i ordbøkernes forord og innledninger. For eksempel nevnes 15 eksterne konsulenter og bidragsytere i forordet til bind 1 av *Norsk Riksmålsordbok* (1937) (NRO). Medarbeiderlisten i en annen av Aschehoug forlags samtidige utgivelser, *Aschehougs konversasjonsleksikon* (AKL), 3. utgave, bind 1 (1939), teller til sammenligning 132 faste og 16 spesialengasjerte fagmedarbeidere. I forordene til de ti utgavene av *Tanums* er det svært få opplysninger om spesialmedarbeidere. Dette betyr jo ikke at redaktørene ikke har søkt hjelp utenfor egne rekker, men heller at det å oppføre navn på spesialmedarbeidere ikke har vært ansett som viktig for verkets kredibilitet. I vår tid kunne man tenke seg at slike opplysninger har en verdi. For *Store norske leksikon* (SNL) på nettet har det vært viktig å kunne befeste oppslagsverkets troverdighet ved å knytte den enkelte artikkelteksten til en fagekspert, i motsetning til praksisen i Wikipedia.

Bak NAOB, etterfølgeren til NRO, står Det Norske Akademi for

Språk og Litteratur. Dette er en institusjon med ca. 50 høyt kvalifiserte medlemmer, og de gir som kollektiv ordboken status, men medlemmene har ikke systematisk vært bidragsytere eller faglige konsulenter for ordboken, og deres navn er kun nevnt indirekte på NAOBs nettsted, via lenke til Akademiets hjemmeside.

I mangfoldet av tilbud på internett er det sannsynlig at det i fremtiden vil bli viktigere enn før å kunne dokumentere troverdighet og faglig tyngde gjennom å vise til en avsender med status. Å ha fagspesialister med på laget i ordbokarbeidet vil da kunne få økt betydning.

Med ekspansjonen av utdanningssamfunnet og den eksplosive veksten i informasjonstilbudet på nettet øker etterspørselen etter fagspråk i ordbøkene. Av de kundeinnspill som kommer inn til redaksjonen for Ordnett, Kunnskapsforlagets digitale ordboktjeneste, dreier en betydelig andel seg om fagtermer. Mange innsendere legger ved nyttig dokumentasjon som viser deres seriøsitet og hjelper redaksjonen på vei (jf. Eek 2016).

For det videre arbeid med kvalitetssikring og oppdatering av ordbøkene er det viktig med oversikt over det materialet som allerede finnes i ordbokbasene, og redaksjonelle retningslinjer og gode rutiner for arbeidet. Som vi skal se, er dette for noen ordbøkers vedkommende ikke så enkelt slik materialet foreligger i dag. Arbeidet med mangelfullt kodede ordbokbaser kan imidlertid dra nytte av det som er gjort med lignende ordbokbaser.

LexicoNordica-symposiet 2018 brakte sammen leksikografer og terminologer fra de nordiske land. Det ble imidlertid ikke anledning til noen egentlig operativ dialog mellom de to grupperingene. Der terminologisk materiale foreligger, vil dette være et nyttig kilde materiale for leksikografene, men det er fortsatt et stykke igjen til at de terminologiske basene er så omfattende, vidtfaende (i encyklopedisk forstand) og tilgjengelige at de kan utnyttes som en del av leksikografenes faste og effektive rutiner.

Nyttige termer for beskrivelsen av fagspråk i allmennordbøker

og andre typer ordbøker finnes i *Nordisk leksikografisk ordbok* (NLO 1997), og enkelte av disse termene vil bli brukt i det følgende.

Leksikografene i de enkelte nordiske land arbeider med mange av de samme problemstillingene, selv om rammevilkårene er ulike og prosjektene står i forskjellige tradisjoner og har ulike ambisjoner. Det bør likevel være et mål at man kan utveksle materiale og planer og dermed utnytte kompetanse og ressurser best mulig. For eksempel kan man vurdere et nyordprosjekt knyttet til både fagspråk og allmennspråk mellom de dokumenterende ordbokprosjektene over skandinaviske språk. Støtte fra Nordisk ministerråd til et slikt samarbeidsprosjekt gjennom Nordplus Sprog-programmet burde det være mulig å oppnå.

3. Terminologi

De nødvendige termene for vårt formål fra NLO er *fagterm*, *genus proximum*, *differentia specifica*, *markør/emnemarkør* og *diasystematisk markering*. *Fagterm* er definert som «språklig uttrykk for et begrep som hører til et visst fagområde». Videre heter det:

I allmennspråklige ordbøker forekommer blant de allmennspråklige ordene også fagtermer, særlig fra emneområder som f.eks. behandles i medier der allmennheten ofte ser eller hører dem. Fagtermer i en allmennspråklig ordbok blir utstyrt med en markør.

NLO-artikkelen trekker et skille mellom allmennordbøkernes typisk *deskriptive* behandling, mens terminologiske lister utarbeidet av terminologer «vanligvis er normative». Det siste er utvilsomt riktig, men det første er avhengig av ordbokens art.

Genus proximum er «et visst begreps nærmeste overbegrep», og betegner «den klasse som begrepet inngår i som et element».

Sammen med dette inngår ofte i semantiske forklaringer det som kalles *differentia specifica*, altså det som skiller begrepet fra andre begreper innenfor samme klasse.

Emnemarkør er ifølge NLO en *markør* – altså et ikon eller et konvensjonalisert tekstelement – «som angir et emne eller et fagområde som en leksikalsk enhet kan henføres til». Markeringen viser at vedkommende enhet «tydelig og systematisk avviker fra hovedmengden av de leksikalske enhetene i ordboken», som det står i artikkelen **diasystematisk markering**. Jeg vil i denne artikkelen bruke betegnelsen *fag- og emnemarkør*.

Som en kuriositet kan nevnes at NLOs begrepsapparat ikke er tatt inn i allmennordbøkene som er omtalt i artikkelen, verken i lemmalisten, i definisjonene eller i innledningsstoffet. Dette er et eksempel på at allmennordbøkene ikke alltid har dratt nytte av terminologisk arbeid i fagmiljøene.

4. *Tanums store rettskrivningsordbok*

Tanums er en omfattende ordliste over norsk bokmåls offisielle rettskrivningsnorm, med ca. 210 000 oppslagsord, og med korte definisjoner og andre tilleggsopplysninger til en stor andel av oppslagsordene.

Tanums er den største leksikografisk redigerte ressursen i Norge med bøyingsformer basert på full offisiell rettskrivning for majoritetsmålformen bokmål, anslagsvis 50 % større enn Norsk ordbank (jf. Eek & Wangensteen 2014). Lemmalisten i den digitale utgaven består (februar 2018) av ca. 212 160 ord, hvorav ca. 147 000 sammensetninger. I utgangspunktet er *Tanums* en stor rettskrivningsordliste, men den har uunngåelig utviklet seg til en hybridform, der det er kortfattede definisjoner til ca. en fjerdedel av oppslagsordene, og indirekte semantiske forklaringer til de aller fleste ordene, gjennom lenking av sammensetningsleddene til riktig grunnord.

Helt siden 1. utgave kom i 1940, har *Tanums* vært et standardverk for opplysninger om ortografi, ordforråd og bøyningsverk i bokmål. Målgruppen har nok først og fremst vært voksne, velutdannede yrkesutøvere i tillegg til studenter.

Tanums inneholder ikke fag- og emnemarkører som kan trekkes automatisk ut av databasen, derimot en videre type markør, i kodesystemet kalt *veiviser*, som finnes ved ca. 8400 artikler. En eller annen form for semantisk forklaring finnes ved ca. 50 000 artikler. Typisk for *Tanums* er dermed genus proximum-forklaringer med begrenset bruk av *differentia specifica*, og med meget sporadisk bruk av fag- og emnemarkører. For eksempel er **abbør** forklart som «fisk». Før en eventuell rydding i basen er det ca. 450 forskjellige fag- og emnemarkører, og omtrent halvparten er brukt bare én gang. Det finnes hyppige kombinasjoner av fag- og emnemarkører, for eksempel «fysikk, medisin» ved **anaerob**, og de enkelte markørene er ikke plassert i egne xml-elementer, noe som kunne gjøres for å skaffe bedre oversikt. Et nyttig redaksjonelt grep ville det også være å identifisere flest mulig ord som er utbredt i genus proximum-forklaringene og legge inn fag- og emnemarkører i disse artiklene. De hyppigste fag- og emnemarkørene i *Tanums* er gjengitt i tabell 1. Tabellen viser at xml-elementet også benyttes til enkle etymologiske opplysninger.

botanikk	781
kjemi	727
sjøuttrykk	449
musikk	448
medisin	338
zoologi	259
teknikk	185
fysikk	180
språkvitenskap	177
gresk	175

mineralogi	160
jus (altså juridiske fagtermer)	150
matematikk	144
handelsfag	118
på motorkjøretøyer	104

Tabell 1: De hyppigste fag- og emnemarkørene i *Tanums*.

Et søk med regulære uttrykk i *Tanum*-basen viser at den inneholder 444 artikler som i forklaringen har ordet eller sammensetningsleddet *plante*, og som ikke har veiviser-element i databasen med fagmarkøren «botanikk». De aller fleste av disse ville (og bør på sikt) kunne klassifiseres som botanikkartikler.

5. Kunnskapsforlagets store norske ordbok

KFNO er en betydnings- og definisjonsordbok for moderat bokmål, med ca. 80 000 oppslagsord, og med definisjoner og andre tilleggsopplysninger til ca. 70 000 ord. *Tanums* og KFNO inngår i samleverket *Stor norsk ordbok* (SNO) på Ordnett.

KFNO har kortfattede grammatiske opplysninger og etymologier, en vel utbygd betydningsdel i de fleste artiklene, og redaksjonelle teksteksempler. Ordboken inneholder ikke litterære sitater med kildeangivelser, men redaksjonelle eksempler kan være forenklede versjoner av uttrykksmåter hentet fra litteraturen.

KFNOs målgruppe ligner *Tanums*, men distribusjonen har vært litt annerledes: Bokutgaven av *Tanums* har alltid vært et bokhandelsprodukt, mens de største volumene av den trykte utgaven av KFNO har vært solgt til leksikonkunder som tilleggsbind til *Aschehoug* og *Gyldendals store norske leksikon* (AGL). Den digitale utgaven har vært mye brukt blant skoleungdom og studenter i tillegg til yrkesutøvere, gjennom skole- og institusjonskontrakter.

Heller ikke denne ordboken har fag- og emnemarkører som kan trekkes automatisk ut. Derimot finnes en mer allmenn markør, *diskriminator*, som finnes i et antall av ca. 19 300, i ca. 14 000 artikler. Bruken ligner den som finnes i *Tanums*, men frekvensen er altså langt høyere. Det har ikke vært lagt restriksjoner på terminologien, og resultatet er at det finnes ca. 7400 varianter, hvorav ca. 6400 er brukt bare én gang. Langt de fleste av de hyppigst brukte diskriminatorene er stil-, ikke fagmarkører.

Typisk også for KFNO er genus proximum-forklaringer med mer utbredt bruk av *differentia specifica*, og med noe hyppigere bruk av fag- og emnemarkører enn i *Tanums*. Mange av artiklene inneholder semantisk informasjon der ordenes bruk på forskjellige fagområder er illustrert med definisjoner, redaksjonelle eksempler, egne definisjoner knyttet til eksemplene og eventuelt opplysninger om bruksrestriksjoner. Det hyppigste fag- og emnemarkørene er gjengitt i tabell 2.

i juridisk språk	260
musikkuttrykk	229
fagspråk	205
i idrett	198
sjøuttrykk	136
i militærpråk	115
i matematikk	85
i medisin	85
grammatikk	75
i språkvitenskap	72
i filosofi	63

Tabell 2: De hyppigste fag- og emnemarkørene i KFNO.

Søk med regulære uttrykk i denne basen gir 890 artikler som i forklaringen inneholder ordet eller sammensetningsleddet *plante*,

og som ikke har diskriminator med fagmarkøren «botanikk» eller «i botanisk språk». De aller fleste av disse ville kunne klassifiseres som botanikkartikler.

6. *Det Norske Akademis ordbok*

NAOB er en historisk og litterær ordbok over norsk riksmål og bokmål fra ca. 1830 til vår tid, med ca. 225 000 artikler og ca. 300 000 sitater fra litteratur, presse og nettsteder. Målgruppen for NAOB er alle med en viss kompetanse i og interesse for norsk språk og kultur, iallfall elever i videregående skole og andre med tilsvarende eller høyere utdanning.

For vårt formål er det viktigste trekk ved denne ordboken sammenlignet med de som er omtalt ovenfor, at artiklene om fagstoff typisk inneholder både fag- og emnemarkører og genus proximum-forklaringer med obligatorisk bruk av *differentia specifica*. Forklaringene er i mange tilfeller supplert med sitater fra skjønnlitteratur og sakprosa, men i mindre omfang enn ved de allmennspråklige ordene. NAOB-basen har nærmere 80 000 fag- og emnemarkører i ca. 460 kategorier, inklusive skjulte koder i ca. 2000 nyordartikler. De hyppigst forekommende markørene er gjengitt i tabell 3.

botanikk	5675	teknikk	1919
zoologi	5170	økonomi	1786
medisin	3679	fysikk	1778
kjemi	2923	anatomi	1346
sjøfart	2923	politikk	1207
musikk	2637	hagebruk	1138
militærvesen	2516	administrasjon	1077
jus	2272	språkvitenskap	1049
idrett	2178	biologi	1035

Tabell 3: De hyppigste fag- og emnemarkørene i NAOB.

Et tilsvarende søk som de ovenfor gir et interessant resultat også i NAOB. Søket gir ca. 1000 treff. Definisjonene er i denne ordboken mer utfyllende enn i de ovennevnte, og langt fra alle artikler som inneholder *plante* i definisjonene, kan klassifiseres som tilhørende botanisk fagspråk. Hvis søket begrenses til artikler med *plante* med ordmellomrom foran og bak, blir antallet treff bare ca. 90. Dette tyder på at bruken av fagmarkør i dette tilfellet er ganske godt gjennomført.

Et eksempel som kan illustrere potensialet for å forbedre bruken av fag- og emnemarkører, er at det forekommer ett eneste eksempel på emnekoding med *drakt* (i betydningen ‘klesdrakt, klær’), nemlig artikkelen *esprit*, der en av betydningene har denne emnemarkøren, mens det er 644 artikler som inneholder *drakt* i definisjonen, og 247 hvor oppslagsordet inneholder *drakt* som sammensetningsledd.

Ifølge NAOB-redaksjonen har det ikke vært en prioritert oppgave for redaktørene å bruke emnemarkører der ordet *ikke* tilhører en fagterminologi, eller der emnetilhørigheten fremgår av definisjonen. Antallet markører er likevel så pass høyt at bruken av disse fremstår som et karakteristisk trekk ved denne ordboken sammenlignet med de to andre.

7. NAOB og kategoriseringssystemet i AGL

I arbeidet med AGL fra 1970-årene til begynnelsen av 2000-tallet benyttet Kunnskapsforlagets redaksjon på ca. 15–20 personer et nettverk av fagekspertter som bidragsyttere, med mellom 300 og 500 mer eller mindre faste medarbeidere. Dels med det praktiske formål å kunne fordele stoffet til behandling både i redaksjonen og blant medarbeiderne, dels ut fra ønsket om en ontologisk-encyklopedisk inndeling av kunnskapsuniverset, ble det innført et numerisk fag- og emnekategoriseringssystem som etter hvert og

etter behov ble utbygd til et finmasket hierarkisk system. Her fikk alle aktuelle fag- og emneområder sin tallkode og hver artikkel-type sitt suffiks. Hver flerleddede artikkel kunne ha det nødvendige antall fagkoder som sikret at hver artikkeldel havnet hos riktig fagekspert. I tabell 4 vises et lite utsnitt av systemet.

Samferdsel / kommunikasjoner	Tallkode
Samferdsel generelt: stoff som ikke passer inn andre steder, bl.a. spedisjon, flyttebyråer	740
Navigasjon: både for sjø- og luftfart, GPS, navigasjonssystemer, så vel tradisjonelle som nyere teknikker	7401
Skip og båter / sjøfart og skipsindustri: skipsfartsnæring, rederivesen, historiske båttyper, seilskutevesen, skipsbygging, verft, ferger, fyrvesen, losvesen, navngitte skip, offentlig stell, lovgivning, personer, ulykker, båtkonstruktører; ikke navigasjon (7401), seil- og motorbåtsport (57)	741
Bil / motorkjøretøyer / veitrafikk: bilproduksjon, rutebilselskaper, veivesen, veiutbygging, kjente veier og veianlegg, offentlig stell, bedrifter, bilmerker, konstruktører, registreringsmerker, organisasjoner, lovgivning, personer, bilfirmaer, motorsykel; ikke bil- og motorsykkelsport (57), umotoriserte kjøretøyer (748), bilmerker	742

Tabell 4: Utsnitt av Kunnskapsforlagets fag- og emne kategoriseringssystem for leksika.

Fag- og emnemarkørene vises bare unntaksvis i selve leksikonteksten i den trykte utgaven, ettersom fagområdet artikkelen tilhører, antas å fremgå av oppslagsordets definisjon. I AGLs arvtaker på nett, SNL, vises derimot systematikken oppslagsordet inngår i, rett under dette. For eksempel står det under oppslagsordet **kur-siv**: «Store norske leksikon → Kunst og estetikk → Bokkunst og skrift → Skriftdesign og typografi → Skrift». En slik hierarkisk markering har mange fordeler, ettersom man kan gå så dypt ned i nyansering som redaksjonen finner formålstjenlig, uten å tape helheten av syne.

Alle leksikonprosjekter i nyere tid har nok operert med slike

systemer for inndeling av kunnskapsuniverset, men dette systemet har vært utviklet gjennom flere verk og utgaver og må kunne karakteriseres som godt kvalitetssikret.

En forenklet versjon av leksikonsystemet har, i kombinasjon med en systematisering av fagmarkørene i NRO, vært benyttet i fordelingen av fagstoffet mellom redaktørene i NAOB-redaksjonen. I redaksjonshåndboken er ca. 200 fag- og emneområder oppført, delvis med referanser til leksikonsystemets numeriske system. De hyppigst brukte fag- og emnemarkørene gjenfinnes som fagområdebetegnelser i redaksjonshåndboken. Men i NAOB er systemet av synlige markører helt flatt, slik at overbegrep ikke nevnes. De numeriske kodene er ikke lagt inn i metadataene; et termhierarki kan ikke genereres automatisk. Likevel er muligheten for å hente ut kategorisert stoff for videre bearbeiding langt bedre i NAOB enn i andre ordbøker jeg kjenner.

Redaksjonen har justert en del gamle kategorier fra NRO (som er oppført i forkortelseslisten til bind IV sammen med andre forkortelser i ordbokteksten), men det har ikke vært kapasitet til total modernisering og systematisering. *Fløtning* (av tømmer), som var en viktig virksomhet i Norge frem til omkring 1970, har sitt eget fagområde med ca. 100 artikler, men dette er ikke knyttet til det overordnede *skogbruk*. Som et annet eksempel kan nevnes de fagområder som omhandler tilrettelegging og produksjon av trykksaker og digitale publikasjoner. Fordelingen er gjengitt i tabell 5.

bokbinderfag	179
grafisk produksjon	1
tekstbehandling	2
typografi	467

Tabell 5: Grafiske fagmarkører i NAOB.

Størstedelen av artiklene handler om tradisjonell grafisk produksjon med blysets, og det er en viktig oppgave å bevare denne termi-

nologien for ettertiden. Redaksjonen har også hatt som siktemål å markere ved oppslagsordene om det de betegner, finnes i vår samtids dagligliv. Således er «om eldre forhold» en hyppig benyttet betydningsskille. Men det må også være et mål å bruke fagmarkører som stemmer med dagens terminologi. I Utdanningsdirektoratets oversikt på nett over læreplaner for videregående skole (Utdanningsdirektoratet udatert) opererer man med *Grafisk produksjon(steknikk)*, *herunder bokbinderfag*. Typografi som fag er underlagt grafisk design. Typografiske virkemidler i tekstproduksjon er en del av ordinær tekstbehandling, som det ikke gis spesiell utdanning i.

Dette er da et eksempel på at det er betydelige muligheter for forbedringer hvis redaksjonen går igjennom stoffet med fagfolk. Typologien bør fange opp det historiske, men også knytte forbindelsen med termer som moderne brukere kjenner igjen fra andre kilder.

I 2014 ble det gjennomført et prosjekt der Norsk rikskringkasting ved radioprogrammet Nitimen samarbeidet med NAOB-redaksjonen om å samle inn nyord fra publikum. «Ukens nyord» ble kåret i det populære programmet hver torsdag morgen, og det innsendte materialet ble benyttet i redigeringen. Resultatet var over 2000 nye oppslagsord. I den forbindelse ble det lagt inn fag- og emnemarkører i metadataene som ikke er publisert i selve ordboken, men først og fremst har vært beregnet på redaksjonell bruk. For eksempel er ca. 150 av de nye artiklene kodet med *livsstil*, en emnebetegnelse som ikke finnes i leksikonsystemet. De samme ordene har også andre lignende emnekoder, som *sport og fritid*, *sex og samliv* og *miljø*. Det at fag- og emnemarkørene er med i metadataene og ikke i ordbokteksten, markerer nok at redaksjonen har ansett disse oppslagsordene som å ligge i et grenseområde mellom fagspråk og allmennspråk, noe som kunne invitere til undersøkelser ordbokredaksjonene imellom. Typisk kan disse ordene eller deler av sammensetningene ha utspring i et fagmiljø, men de

er raskt blitt tatt opp av brede brukergrupper. Som eksempler kan nevnes *baristakunst* ('kunsten å tilberede kaffedrikker i en kaffebær') og *eldretsunami* ('svært kraftig økning i antallet eldre i løpet av en kort periode').

8. Argumenter for og imot synlig fag- og emne-markering

Ut fra min erfaring med produksjon av oppslagsverk og ordbøker er det ønskelig med god koding av artiklene i metadataene og også i selve ordbokteksten. For det første gir det mulighet for nyttige uttrekk for redaksjonell behandling. Det må være en fordel å gjøre denne kodingen så konsekvent og fleksibel som mulig, for eksempel med flere nivåer fra generelle til mer finmaskede kategorier. For det annet gir det mulighet for å generere ledetekster og legger til rette for målrettede søk i basen for brukerne. Derimot er det ikke sikkert at synlig fag- og emnemarkering alltid er positivt for brukeren. Ved termer som brukes med spesifikk betydning innen forskjellige fag og emner, slik at flere definisjoner er nødvendige, er en oppdeling og tydelig markering uunnværlig. Denne markeringen kan mest eksplisitt gjøres ved egne elementer, men å benytte definisjonen kan være like opplysende for brukeren.

I noen tilfeller kan man være i tvil om hvorvidt en term brukes innenfor flere fagområder, og et uttrykk for denne tvilen er at man ikke binder ordet til ett bestemt felt ved å bruke emnemarkør, men nøyer seg med en definisjon. I en dokumenterende ordbok er det ved fagspråk for øvrig nyttig å vise belegg fra både faglitteratur og skjønnlitteratur/presse, så kan ordbokbrukeren slutte seg til ordets bruksområde og anvendelighet utenfor den rent faglige sfæren. Økt bruk av fagspråk i allmennspråket (jf. *eldretsunami*) kan være et typisk trekk ved språkutviklingen i vår tid.

9. Leksikografens nettverk for kvalitetssikring

Selv for prosjekter som har god finansiering, vil det være et både administrativt og økonomisk problem å benytte leksikonets arbeidsform for å kvalitetssikre fagstoffet. Med den stadig sterkere spesialiseringen i vår tid er det nesten ikke grenser for hvor finmasket en faglig oppdeling av stoffet kan gjøres. I perioden mellom publiseringen og lanseringen av NAOB kom det i dagspressen en artikkel der definisjonen av *kryosfære* ble kritisert for å være foreldet og for snever. Termen *kryosfære* er forholdsvis ny i glasiologien, og dukket opp i SNL i 2015. NAOBs definisjon var fra 2010. Emneområdet er blitt aktualisert gjennom de senere års klimadebatt, og en presis definisjon er sterkt ønskelig. Eksempelet illustrerer at innspill fra ordbokens brukere er helt nødvendige, og de kan også føre til plutselig interesse blant flere for ord fra spesialområder, som redaksjonen da må kvalitetssikre ved hjelp av eksperter. Kanskje er det også nødvendig å gå inn i et samarbeid med andre ordbokredaksjoner som har de samme utfordringene.

10. Nordiske samarbeidsmuligheter

Kanskje kunne nordiske eller skandinaviske ordbokredaksjoner inngå et tettere samarbeid når det gjelder innsamling og dokumentasjon av fagspråk i store, allmenne ordbøker. Nordisk Ministerråds støtte til nordiske samarbeidsprosjekter i språksektoren gjennom Nordplus Sprog-programmet kunne bidra med tilskudd til et slikt samarbeid. Tiltak for å standardisere terminologi og metodikk i arbeidet med fagspråk i allmennordbøkene bør gjøres som et nordisk samarbeid. Ikke minst ville det styrke tilfanget av moderne fagspråk i disse ordbøkene hvis redaksjonene kunne utveksle nyordmateriale. Dermed ville det komme et praktisk resultat av symposiene som Ministerrådet er med på å finansiere.

Som en start ville det være naturlig å gjøre terminologien for

fagspråkområdet, særlig bruken av fagmarkører, i hvert av prosjektene tilgjengelig for partnerne. Så ville det være ønskelig å bestemme en overordnet ontologisk-encyklopedisk fag- og emneinndeling, for eksempel med utgangspunkt i et allmennleksikons system, bestemme underkategorier som er mest mulig felles iallfall på øverste nivå, og så opprette videre underkategorier etter behov, men med mest mulig ensartet terminologi, slik at alt fagspråk blir identifiserbart mot et mer overordnet nivå og dermed enkelt kan trekkes ut til samordnet redigering og annen kvalitetssikring. Så må ordbokens karakter avgjøre om det er hensiktsmessig med synlige fag- og emnemarkører i standardvisningen av ordbokteksten. Eksemplene fra NAOB med *livsstil* og *sport og fritid* viser at behovet strekker seg ut over de tradisjonelle fag og profesjoner, og bør favne livet i det moderne samfunn i videre forstand. Når et slikt system er utviklet for de større, dokumenterende ordbøkene, kan det overføres til de mindre, og så har man oppnådd mulighet for å trekke ut stoff til emnevis kvalitetssikring, og eventuelt gjøre tilknytningen til emner og fag mer synlig i ordbokvisningen dersom det er ønskelig.

Et beslektet prosjekt ville være å kartlegge rutiner for innsamling av nytt fagstoff og finne metoder for å utveksle slikt materiale. Det vil først og fremst være tale om termer og mer eller mindre rudimentære definisjoner, og så kunne partnerne behandle stoffet i henhold til sine egne redigeringsprinsipper og utgivelsesrutiner.

11. Oppsummering

Fagspråk er en viktig del av dagens allmennordbøker, og betydningen er sannsynligvis økende i takt med økningen i utdannelsesnivå i samfunnet. Ordbokredaksjonene har i varierende grad tatt i bruk programvareverktøy for å merke oppslagsord og andre innholdselementer med leksikografiske koder. Leksika og ordbøker er

kunnskapsressurser som normalt ikke utgis en gang for alle, men skal oppdateres og kvalitetssikres over tid. Etter min erfaring med slike utgivelser er systematisk koding i både metadata og ordbokteksten nyttig og gir fleksibilitet når det gjelder valg av informasjon i brukergrensesnittet. Det gjenstår mye arbeid før terminologien er kvalitetssikret og kodingen er konsekvent gjennomført, selv i utgivelser fra samme miljø, noe eksemplene fra norske ordbøker viser. Nordiske ordbokredaksjoner kan ha nytte av å utveksle informasjon om sine systemer og kanskje også inngå samarbeid om å forbedre håndteringen av fagspråk, særlig i de store dokumenterende ordbøkene. Det bør være mulig å få tilskudd fra Nordplus Sprog-programmet til slike tiltak.

Litteratur

- AGL = *Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon*. 1.–4. utgave (1978–2010). Oslo: Kunnskapsforlaget.
- AKL = *Aschehougs konversasjonsleksikon*. 1.–5. utgave (1907–74). Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Eek, Øystein & Boye Wangenstein (2014): Tanums store rettskrivningsordbok – det norske bokmålets fasit. I: *LexicoNordica* 21, 9–38.
- Eek, Øystein (2016): Ordnett, forlaget og brukerne. I: Asgerd Gudiksen & Henrik Hovmark (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 13. København: Nordisk Forening for Leksikografi, 111–118.
- KFNO = Tor Guttu (red.) (2017): *Kunnskapsforlagets store norske ordbok*. 3. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- NAOB = Tor Guttu (red.): *Det Norske Akademis ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget og Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. <naob.no> (februar 2018).
- NLO = Henning Bergenholtz, Ilse Cantell, Ruth Vatvedt Fjeld, Dag Gundersen, Jón Hilmar Jónsson & Bo Svensén (red.) (1997): *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

NRO = *Norsk Riksmålsordbok I–VI (1937–95)*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard) og Kunnskapsforlaget.

Ordnett. Oslo: Kunnskapsforlaget. <ordnett.no> (februar 2018).

SNL = Erik Bolstad (red.): *Store norske leksikon*. <snl.no> (februar 2018).

SNO = Rolf Karlsen (red.): *Stor norsk ordbok*. Oslo: Kunnskapsforlaget. <ordnett.no> (februar 2018).

Tanums = *Tanums store rettskrivningsordbok*. 1.–10. utgave (første utgave med tittel *Norsk rettskrivningsordbok*) (1940–2015) og nettutgave. Oslo: Johan Grundt Tanum og Kunnskapsforlaget. <ordnett.no> (februar 2018).

Utdanningsdirektoratet (udatert): Læreplanverket. <udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket> (mai 2018).

Øystein Eek
seniorredaktør, cand.philol.
Kunnskapsforlaget
Gullhaug torg 1
NO-0484 Oslo
oystein.eek@kunnskapsforlaget.no